

bik 50 cm. hosszú erős lapított vasból készült, élesre vert késrésze kissé előre hajlik. Alakra némi eltérést mutat 38 cm. hosszúságú kisebbik ekekés, mely kevésbé előre hajtott ív alakot mutat. Sümegh vidékén lelt ekerészek száma 16, melyből 9 db szántóvas 3 féle változatban, 3 ekekés (csoroszla), 2 köpüskés (ösztoke), egy eketüske és egy ekelánczból áll.

Sümegh, 1904 januárius.

Szentmártoni Darnay Kálmán.

RÓMAI FELIRATOS KŐEMLÉKEK DUNAPENTELEÉRŐL.

Dunapentele határában a római kulturának már sok maradványa került napfényre. Legutóbb ismét gyarapodott innen a Magyar Nemzeti Múzeum néhány érdekes emlékekkel. Meglehető magas, keleten lejtősen a Duna felé leszálló dombkopályon (ma Öreghegy a neve) terült el itt a római Intercisa nevű helység. Ez már természetadta fekvésénél fogva is hivatal volt arra, hogy a Duna jobb partján végighúzódó birodalmi határnak katonailag fontos pontja legyen. A dombkopály nemcsak a Duna-medence nagy részére engedett tiszta kilátást, hanem a jobb parttól messze elhúzódó síkságra is. Nemcsak a római határvonal egy jókora darabját észak felé *Vetus Salina*-n, a mai Adonyon túl és dél felé *Annamatia*-ig, a mai Dunaföldvárig lehetett innen áttekinteni; hanem még a Duna bal partján fekvő barbárok lakta földnek nagy részét is. A rómaiak fölismerték e pont stratégiai fontosságát és ha nem is *Aquincum*-hoz, illetve *Brigetio*-hoz hasonló nagyságú katonai állomással tették, Intercisa mindenesetre a fontosabb erődök egyike volt. Lovas íjászok ezer főre menő csapatja székelt itt, a melynek legénységét eredetileg az *Antilibanon* északi lejtőjénél és az *Orontes* jobb partján fekvő syriai *Hemesa* városából ujoncsozták.* Egykori táboraik egyes nyomai még fölismerhetők és a dunapenteleiek e dombkopályt ma is «Táborszállás»-nak nevezik. A Duna közvetlenül a kopály keleti hegyháta mellett folyik el, ágya e helyen összeszorul épen úgy, mint pl. Budapesten a Gellért-hegy mellett. Ez a körülmény e pontot áthidalásokra, átkelésre stb. is alkalmassá tette, a mi Intercisa katonai jelentőségét tetemesen fokozta. Az agyagos hegykopály római maradványainak egy részét a különösen tavaszkor erősen hullámzó, nagy erővel a partnak ütődő hullámok idővel magukkal ragadták és így manap a keleti hegyhát és a Duna partja között csupán szűkre szorult síkterület maradt, melyet a falu lakosai földművelésre használnak. Nem ritkán

* Lásd a M. N. Múzeum régiségosztályában $\frac{12}{1851}$ sz. a. őrzött kőemlék feliratát. (C. I. L. Vol. III. 3331. sz. — Römer-Desj. 117. sz.)

akadnak itt szántás alkalmával a rómaiak korából való kisebb-nagyobb éremleletekre s egyéb régiségekre, a miért is e földrészt a nép «Aranyászó»-nak nevezi.

Folyó évi márczius havában került innen a Nemzeti Múzeum birtokába egy feliratos emlékkő. *Orgon* úr, dunapentelei gyógyszerész, kinek szíves közvetítése által múzeumunk már nem egy értékes tárggyal gazdagodott, f. évi februárius 19-én római felirat másolatának beküldésével arról értesítette a múzeumot, hogy *Berki János*, ottani lakos, az Öreghegyen levő szőlőjének felhányása alkalmával több sorból álló római föliratra bukkant. A másolat arra engedvén következtetni, hogy oly fölirattal van dolgunk, a melynek megszerzése kívánatos volna, e sorok íróját küldte ki a Nemzeti Múzeum Dunapentelére, hogy a lelet helyszínét és körülményeit tanulmányozza és az emléket a Magyar Nemzeti Múzeum számára megmentse. Az emlék egy üres sír bal oldalán állott, a melynek hossz tengelye kelet-nyugoti irányban volt és a mely mintegy 44 lépésnyi távolságban volt a Duna partjától *Berki István* szőlőjében.

Az üresen lelt sír három oldalán közönséges mészkőlap állott, északi hosszoldalán volt a föliratos kőtábla. Idoma függélyes irányban terjedő hossznegyszög. Magassága: 2'065 m., szélessége: 0'60 m.; felső részén tagolt keretben 1.12 m. magas és 0.51 m. széles mezőn a fölirat így szól:

IMP · CAES · TIT ^o	Imp(eratore) Caes(are) Tito
AEL · HADR ⁱ AN ^o	Ael(io) Hadriano
A N T O N I N O	Antonino
AVG · PIO · P · P ·	Aug(usto) Pio p(atr) p(atr)iae
⁵ PONTES FACTI	pontes facti
IVSSV · G · GEMINI	iussu G(ai) Gemini
CAPELLIANI · LEG · NG ·	Capelliani leg(ati) aug(usti)
P · R · P · R ·	pr(o) pr(aetore)
C V R A N T E	curante
¹⁰ T I B · C L ·	Tib(erio) Cl(audio)
E V P R E P E T E	Euprepete.

A föliratban szereplő császári helytartó G. IVL. GEM. CAPELLIANVS csak Antoninus Pius császár *negyedik* consulatusa után működött mint legatus Augusti pro praetore Pannonia inferiorban.* Antoninus Pius császár negyedik consulatusa pedig a Kr. utáni 145. évre talál s így emlékünck a Kr. utáni 145—161. évekből való. A M. Nemzeti Múzeum régiségosztálya azonban több oly emlék birtokában van, a melyek a fönt nevezett legatus Augusti pro praetore nevét említik. Egyikök egy Antoninus Pius kormánya idejéből való katonai elbocsátvány töredéke

* Arneht: Zwölf röm. Militär-Diplome, 67. és kk. II.

VLPÍVS BIAVSCO számára. Lelhelye: Alsó-Szent-Iván (Fehérmegye). Föltűnő, mint már Rómer¹ is megjegyzi, hogy itt GEMINIO, tehát GEMENIVS dativusa áll, míg a Magyar Nemzeti Múzeum többi emlékein GEMINVS a neve. A mi emlékünknön is GEMINI áll, tehát GEMINVS genitivusa.²

Múzeumunk egy másik emléke, a melyen G. GEMINVS CAPELLIANVS neve előfordul, egy Antoninus Pius kormánya alatt kelt katonai okmány az előbb nevezett VLPÍVS BIAVSCO egyik hadastyántársa számára. — Lelhelye: Adony, Fehérmegye.³

Capellianus neve és címe a legvilágosabb egy 1816-ban Ó-Budán lelt emléken, a mely a Magyar Nemzeti Múzeum épületének első udvarában van felállítva. Ez C. IVLIVS GEMINVS CAPELLIANVS LEG. AVG. PR. PR. nak Neptunusnak szóló fogadmányi köve.⁴

Intercisa a limes vonalában nemcsak kitűnő támaszpontot nyújtott a védelemre a Duna bal partján lakó barbárok támadásával szemben, hanem a birodalmi vámvonala megőrzésére is alkalmas volt. Itt, a hol a Duna medenczéje a már fentebb említett okokból megszükkült és nem volt oly széles, mint felső vagy alsó részén, a csempészeknek könnyebben eshetett a folyamon való átkelés. De viszont aligha volt alkalmasabb hely e betörések megállítására. Azért itt lehetett az őrtornyok (burgi) hosszú láncolatának egyik csomópontja. Ily erődről tudtunk 1887 óta, midőn Battán került elé egy fölíratos emlék. Az emlék Commodus császár (180—192. Kr. sz. u.) idejéből való és a Magyar Nemzeti Múzeum őrzi. Érdy 1847. évi márczius 3-án találta *Batta* (Fehér m.) közelében a «Kliszák» nevű erődben. Meglehetősen megsérült. A kő Kr. u. 185-ből való. A császár címei között világosan olvasható: TRIB. POT. X. és COS. III.⁵

Utóbb burgusokról szóló más két emlék töredéke vált ismeretessé, a melyek Dunapenteléből származnak.⁶

¹ Rómer-Desjardin, pag. 105.

² Az irodalomra nézve v. ö. C. I. L. vol. III. 884. l. XLII. sz. — Rómer-Desj. 105. l. 187. sz. — Arneth, Zwölf röm. Mil. Diplome XXV. tábla XI. sz. 67. és kk. II. — Renier Léon, Rec. de diplomes milit. 171. és kk. II. — Henzen, Annali dell' Instituto di corrisp. archeol. 1855. 26. l. — Katancsich, Istri adcolarum geographia vetus I. 404. lap, CCCXXXIII. szám.

³ Irodalma: C. I. L. Vol. III. 885. lap, XLIII. sz. — Rómer-Desj. 106. lap, 188. sz. — Arneth, i. m. XXV. tábla XII. sz. — Renier Léon, 175. és kk. II. 38. sz.

⁴ V. ö. Rómer-Desj. 16. l. 38. sz. — C. I. L. III. vol. 3486. sz. — Miller, Acta Musei Nationalis Hungarici I. 216. l. — Orellius, Inscriptionum Latinarum Selectarum Amplissima Collectio III. 5666. sz.

⁵ Rómer-Desj. 61. lap, 112. szám, XXI. tábla. — C. I. L. vol. III. 3385. sz. — Érdy, Magy. Akad. Ért. 1847., 286. l. — Henzen, Bull. d. Inst. di corrisp. arch. 1848. 34. l. — Aschbach, über römische Kaiserinschriften. Sitzungsber. d. Kais. Akad. der. Wiss. Wien, XXIV. köt. 112. lap.

⁶ Mind a kettő a C. I. L.-ban vol. III. suppl. 10312. és 10313. szám alatt van közzétéve, a hol a 3385. számú szerint kiegészítették (lásd még: Arch. epigr. Mitth. XIII. 141. l. és u. o. XIV. 53. l.) E két töredék előbbijét 1901 óta múzeumunkban őrzik és a régiségnaplóban 89—1901. I. szám alatt van beiktatva.

Mostanában 1903-ban a dunapentelei szőlőkben történt földforgatások alkalmából ismét két hasonló fölirat került napvilágra.

Az egyik emlékkő, a melynek lelhelye a Dunapentele határában levő Esztergályos-féle szőlő, 0'22 m. vastag, 0'81 m. magas és 1'47 m. hosszú mészkőlap. Profilos keretben 0'75 m. magas és 1'32 m. hosszú mező a következő felirattal látható:

IMP · CAES · M · AVR · // // // // // // // ANTONINVS
AVG · PIVS · SARM · GER · BRŦ · PONT · MAX · TRIB · POT ·
VI · IMP · III · COS · III · P · P · RIPAM · OMNEM · BV⁵RGIS
A SOLO · EXTRVCTIS · ITEM · PRAESIDIS · PER · LO
CA OPPORTVNA · AD CLANDESTINOS · LATRVNCV
LORVM · TRANSITVS · OPPOSITIS · MVNIVIT ·
PER · L · CORNELIVM · FELICEM ·
PLOTIANVM · LEG · PR · PR ·

Imp(erator) Caes(ar) M(arcus) Aur(elius) [Commodus] Antoninus
Aug(ustus) Pius Sarm(aticus) Ger(manicus) Brit(annicus) pont(ifex) max(imus)
trib(unicia) pot(estate)

VI imp(orator) IV co(n)s(ul) IV p(ater) p(atriciae) ripam omnem burgis
a solo ex(s)tructis item praesidi(i)s per lo
ca opportuna ad clandestinos latruncu
lorum transitus oppositis munivit
per L(ucium) Cornelium Felicem
Plotianum leg(atum) pr(o) pr(aetore).

A másik 0'36 m. vastag, 0'92 m. magas, 1'82 m. hosszú mészkőlapot találtak Dunapentelén a Farkas-féle szőlőben. — Két oldalt egy-egy rosettával díszített keretben 0'545 m. magas és 1'09 m. hosszú mezőben a fölirat így szól:

IMP · CAES · M · AVR // // // // // // //
TONINVS · AVG · PIVS · SAR · GERM · PONT ·
MAX · RŦ · POT · VI · IMP · III · COS · III · P · P ·
RIPAM · OMNEM · BV⁵RGIS · ASOLO · EX
TRVCTIS · ITEM · PRAESIDIS · PER · LOCA
OPPORTVNA · ADCLANDESTINOS · LA
TRVNCVLORVM · TRANSITVS · OPPOSITIS ·
MVNIVIT · PER / // // // // // FELICEM
// // // // // // // // // //

Imp(erator) Caes(ar) M(arcus) Aur(elius) [Commodus An]
toninus Aug(ustus) Pius Sar(maticus) Germ(anicus) pont(ifex)
max(imus) trib(unicia) pot(estate) VI. imp(erator) IV. co(n)s(ul) IV. p(ater)
ripam omnem burgis a solo ex p(atriciae)
(s)tructis item praesidi(i)s per loca
opportuna ad clandestinos la
truncolorum transitus oppositis
munivit per [L(ucium) Cornelium] Felicem
[Plotianum leg(atum) pr(o) pr(aetore).]

Itt tehát világos tanúságot nyerünk arra, hogy «az egész partot alapjából fölépített várakkal és a csempészek titkos átkeléseire alkalmas helyekkel szemben elhelyezett őrállomásokkal erősítették meg.»

Ezzel helyesnek bizonyult Desjardins véleménye, a melyet egyik Henzenhez intézett és az *Annali dell'Institutio di corrispondenza Archeologica* (1868, 5. és kk. 11.)-ban közétett levélben nyilvánított. Rómer is említi (p. 62): «Az illyricumi, pannoniai, daciai és moesiai vámvonala szorosán követte a Duna folyását.» E vámvonalak védelmére várakat építettek és a csempészek betöréseinek megakadályozására őrállomásokat állítottak fel. Ez, mint a fölírat 5. és 6. sora is kiemeli, alkalmas helyeken (LOCA OPPORTVNA) történt és a Dunapentelénél a Duna mellett emelkedő hegykopálynál alkalmasabb hely nem sok lehetett az egész vámvonalon. Innen magyarázható, hogy Dunapentele határában eddigelé már négy ily emlékkövet találtak.

Római köfölíratokon, jóllehet egyébiránt jó állapotban vannak, nem ritkán esik meg, hogy a császár nevét kivakarva találjuk, sokszor a császári család tagjaiét, néha a kormányzó nevét is eltüntették. Így jártak el gyűlölt személyekkel, különösen zsarnok uralkodókkal szemben, a kiknek az emléket úgy vélték örökre kiírtani. Ily zsarnok és gonosz uralkodók nevét a consulok jegyzékéből (*Fasti consulares*) is kitörölték és helyébe a tették consul suffectusát. A császárság első századaiban ez senatusi határozat alapján történt. Az első, kinek emléket így kiírtani akarták, Nero volt, utána következtek Vitellius, Domitianus és Commodus (v. ö. Aschbach, *Über röm. Kaiserinschriften.*)*

Antoninus Pius óta az Antoninus név igen népszerű volt. Commodus is fölvette és tulajdon névéhez csatolta. Ebből a sorrendből is kitűnik, hogy a kivakart név Commodusé volt.

A két fölírat szerint Commodus abban az időben a *tribunitia potestas* VI. megújításának évét élte és már négyszer üdvözölték imperator gyanánt. Ez a Kr. u. 181. évnek felel meg. Föltűnő azonban a COS III hozzá-tétel. Ebből azt lehetne következtetni, hogy ő akkor már negyedszer viselte a consuli méltóságot, holott Kr. u. 181-ben csak harmadszor választották meg consulnak. Commodus csak a város alapítása 936. évben, Kr. u. 183-ban lett negyedízben consul. Ez kiviláglik e kor érem-fölírataiból is. Valamennyi érmen (1. *Cohen*, III. 228. l. 4. sz., 241. l. 106. sz., 265. l. 273. sz., 269. l. 307. sz. stb.) a Trib. Pot. VI éve a Cos III évének felel meg és a Trib. Pot. VII. éve (1. *Cohen* III. 229. l. 9. sz., 241. l. 110. sz., stb.) is a III. consulatus évével összeesik. Csak a Trib. Pot. VIII. éve egyezik meg a IV. consulatuséval) (1. *Cohen* III. 229. l. 13. sz.) Annál föltűnőbb ez, mert ugyanez a datum fordul elő

* Sitzungsber. der Kais. Akad. der Wiss. XXIV. Bd. pag. 85. ff.

mind a két, különben hasonló szövegű emléken, a melyeket 1903-ban letek Dunapentelén. Itt áll: TRIB · POT · VI · IMP · III · COS · III., pedig mindkét kövön COS · III-nak kellene állania. Nem gondolhatunk egyébre, mint a kőfaragó tévedésére, mert annak daczára, hogy a kövek szövege több helyen megsérült, éppen a TRIB · POT · VI · IMP · III · COS · III. kitétel mindkét kövön oly tisztán olvasható, hogy olvasási hiba tökéletesen ki van zárva.

A két, ámbár egészen hasonló szövegű fölirat egyike a császár nevei között a BRŦ (annicus) nevet is fölsorolja. A kő illető helye azonban nem egészen tiszta, vakarás nyomai látszanak és valószínű, hogy eredetileg a császár czíme itt is csak az volt, mint a második kő fönn idézett föliratában, tehát SAR · GERM · PON · . . . , nem pedig SARM · GER · BRŦ · PONT. Annál valószínűbb ez, mert Commodus csak Kr. u. 183-ban vette föl a Britannicus nevet. (V. ö. Aschbach, i. m., 31. l.), sőt Eckhel (Doctr. VII. p. 111.) azt állítja, hogy ez csak Kr. u. 184-ben, a britanniaiak legyőzete után, mint IMP · VII történt meg. A BRŦ név tehát, a mely ezen a kövön előfordul, határozottan későbbi hozzátétel. Az a körülmény, hogy mindkét kövön a harmadik consulság helyett COS · III · olvasható, tehát mindkét helyen ugyanazt a hibát követték el, arra vall, hogy mindkettőt ugyanegy kőfaragói műhelyben készítették és ez még támogatja fönn kifejtett föltevésünket, hogy Dunapentelén a helyi viszonyok miatt több burgust emeltek ki és azok mindegyikét ilyen emléktáblával jelölték meg.

Végül még az itt említett legatus-sal kell foglalkoznunk. Neve: *L. Cornelius Felix Plotianus, legatus pro praetore*. Neve mind a két emléken erősen meg van sértve, az egyiken azonban a pontos megállapítása még lehetséges; a másikon csak kevés nyoma maradt. Ez emlékek a múzeumunkban nem az egyedüliek, a melyeken az említett név olvasható. Az 1869. évi február 9-én Ó-Budán lelt kő is, a mely *M. Aurelius Titus* síremléke, *Cornelius Plotianus legatus* nevét említi (Lásd: C. I. L. vol. III. 10507. sz. — Eph. Epigr. II. 704. sz. — Römer, 125. sz.) Miután tudjuk, hogy a most tárgyalt emlékek, a melyeken ennek a legatusnak a neve olvasható, a Kr. u. 181. évből valók, *M. Aurelius Titus* síremléke is chronologiailag meghatározható.

Mahler Ede.